

TERITORIJALNI RAZVOJ I RAZGRANIČENJA VARAŽDINSKOG GENERALATA (1630. - 1771.)

TERRITORIAL DEVELOPMENT AND BOUNDARY DETERMINATION OF THE VARAŽDIN GENERALATE (1630-1771)

Dr. sc. Mirela Slukan Altić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Marulićev trg 19

HR-10000 Zagreb

Republika Hrvatska

mirela.altic@zg.htnet.hr

Primljeno / Received: 18. 2. 2005.

Prihvaćeno / Accepted: 30. 5. 2005.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC 94(497.5-35 Varaždin-04)"1630/1771"

353(497.5-35 Varaždin-04)"1630/1771"

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

SAŽETAK

Područje Varaždinske vojne granice sve do 1630. godine nije bio jasno omeđen prostor. Prva nastojanja jasnijeg prostornog omeđivanja tog dijela Vojne krajine potječu iz 1630. godine kada je donošenjem Statuta Valachorum valjalo definirati prostor na kojem će se spomenuti vlaški zakon primjenjivati.

Početakom 18. stoljeća dolazi do reforme Vojne krajine u sklopu koje je stvoren novi teritorijalni ustroj Varaždinske vojne granice, tzv. Varaždinski generalat sa sjedištem u Koprivnici. Tako se 1749. godine ukida stari kapetanijski ustroj te se uvode dvije pukovnije - Đurđevačka i Križevačka. Nakon što je 1765. sjedište pukovnija i Generalata premješteno u Bjelovar stvoreni su uvjeti za razvojačenje nekih rubnih dijelova Varaždinskoga generalata, osobito dijelova njegovih slobodnih i kraljevskih gradova - Križevaca i Koprivnice.

Nakon odluke o uspostavi nove teritorijalne organizacije Varaždinskoga generalata valjalo je razriješiti brojna ispreplitanja civilnog teritorija s teritorijem Vojne krajine. Najveće promjene dogodile su se upravo na području Koprivnice i Križevaca čiji su teritoriji vraćeni u sastav građanske Hrvatske. Razgraničenje koje je počelo odmah nakon izdvajanja Koprivnice i Križevaca iz sastava Vojne krajine zbog brojnih zemljišnih sporova trajalo je sve do 1777. godine. Istodobno počinje i novo razgraničenje cijeloga Varaždinskog generalata koje traje do 1771. godine. U graničnom području između Varaždinskog generalata i građanske Hrvatske do 1771. godine razmijenjeno je ukupno 25 sela: šesnaest sela građanske Hrvatske pripalo je Varaždinskom generalatu, a devet sela pripojeno je Provincijalu. Tako je stvorena nova granica Varaždinskog generalata koja će činiti granicu s građanskom Hrvatskom sve do 1871. godine kada je Generalat konačno ukinut.

Analiza teritorijalnog razvoja i razgraničenja Varaždinskog generalata temelji se na arhivskom gradivu Ratnog vijeća u Beču, spisima Ujedinjene bansko-varaždinsko-karlovačke Generalkomande, zapisnicima Gradskog poglavarstva Koprivnice pohranjenim u Varaždinu i Zagrebu te originalnim kartama razgraničenja pohranjenim u Komorskom arhivu u Beču i Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

Ključne riječi: Varaždinski generalat, razgraničenje Vojne krajine, Koprivnica, Križevci, kartografski izvori, karta razgraničenja

Key words: Varaždin Generalate, Military Border delimitation, Koprivnica, Križevci, cartographical sources, delimitation map

PRVO RAZGRANIČENJE VARAŽDINSKE VOJNE GRANICE 1630. GODINE

Prvo teritorijalno razgraničenje područja Varaždinske vojne granice u najužoj je vezi s uvođenjem vlašskog zakona tzv. *Statuta Valachorum* 1630. godine.¹ Naime, nakon donošenja tog zakona valjalo je točno odrediti područje na koje će se on odnositi. Sve dotad Varaždinska vojna granica nije bila precizno omeđen prostor, a njezina teritorijalna organizacija ograničavala se samo na određivanje sjedišta kapetanija i pripadajućih utvrda.² Kako se područje važnja *Statuta Valachorum* odnosilo na područje Varaždinske vojne granice (s izuzetkom privatnovlaških sela), sada je valjalo točno utvrditi granice spomenutog vojnog teritorija. U samom *Statuta Valachorum* područje važnja zakona, odnosno Varaždinske vojne granice vrlo je neprecizno definirano kao područje između Save i Drave na kojem žive Vlasi (*“Dorff deren zwischen benenten flüssen Sau und Trää oder Trag in denen gränzen Slavonien wohnenden Walachen”*). Zbog takvih nepreciznih formulacija 1635. godine formirano je povjerenstvo koje je imalo zadatak utvrditi na koga se sve odnosi *Statuta Valachorum*, odnosno na kojem će se teritoriju primjenjivati. Tako je objavljivanje tog zakona i s time povezano izuzeće Vlaha od vlastelinske jurisdikcije, kao i jurisdikcije dvorske komore, prvi put stvorilo prilično jasno omeđen teritorij Varaždinske vojne granice.

Na sjeveru Varaždinsku vojnu granicu omeđivala je rijeka Drava, a na istoku granica s Osmanskim Carstvom koja se nakon mira u Žitvi (1606.) nalazila na rijeci Ilovi. Razgraničenje na jugu već je bilo obavljeno restitucijom imanja Moslavine Erdödyjevima nakon čega je kapetanija Petrinja ostala nepovezana s Varaždinskom vojnom granicom. Zapadna granica uglavnom se poklapala s granicom naseljavanja Vlaha. Ta je granica tekla od Ivanić Grada na sjever prema Glogovnici pa je Kloštar Ivanić ostao izvan Vojne granice. Rječica Glogovnica činila je zapadnu granicu sve do Križevaca. Izvan vojne granice ostala su neka pogranična sela koja je uspjela zadržati Zagrebačka biskupija: Đurđić, Cubinec, Buzadovac, Lubena, Cugovec, Grabrić, Zabrdje i Dubrava. Od Križevaca prema sjeveru zapadnu su granicu vojnog teritorija činili Ivanac, Osijek, Apatovac, Poganac, Rasinja, Subotica, Kunovec, Pustakovec, Ivanec, Koprivnica, Peteranec, Drnje i Botovo.³ Jedina civilna enklava u tom vojnom području bilo je područje utvrde Cirkvena koja je tek sredinom 18. stoljeća pripojena Varaždinskom generalatu.

¹ Transkripcija i prijevod *Statuta* objavljeni su 1999. godine pod naslovom “*Statuta Valachorum*, prilozi za kritičko izdanje”, SKD Prosvjeta. Originalni primjerak čuva se u Hrvatskom povijesnom muzeju, inv. br. 7439.

² Sredinom 16. stoljeća pod Slavonskom vojnom krajinom podrazumijevao se cijeli preostali prostor Slavonije između Save i Drave, koju je činilo 5 kapetanija: Ivanić, Križevci, Koprivnica, koje su se održale sve do 18. stoljeća, te kapetanije Varaždin i Zagreb koje nakon prve reorganizacije krajine 1578. godine više nisu bile dio vojnokrajinskog teritorija. Sjedište Slavonske vojne granice zbog svog središnjeg položaja bilo je isprva u Križevcima, da bi nakon 1578. ulogu središnje vojne vlasti na području Slavonske granice preuzeo Varaždin. Te vojne granice sastojale su se od kapetanija kao nižih vojnih teritorijalnih jedinica. Slavonsku ili Varaždinsku vojnu granicu činile su tri kapetanije: Ivanić s utvdama Ivanić, Kloštar Ivanić, Sveti Križ i Gofnic; Koprivnica s utvdama Drnje, Đelekovec, Novigrad, Đurđevac, Topolovac, Apatovac i Ludbreg te Križevci s utvdama Cirkvena, Sv. Petar (Čvrstec), Sveti Ivan (Žabno), Remetinec, Gradec, Glogovnica, Sv. Juraj (crkva kraj Križevaca) i Toplice. Sustavu kapetanija Varaždinske vojne granice 1595. pridružena je i kapetanija Petrinja te kapetanija Đurđevac osnovana krajem 17. stoljeća (Kaser; 1997, 1-47-48).

³ Hrvatski državni arhiv, fond Spisi hrvatske krajine, kutija 13.

Pod jurisdikciju Varaždinske vojne granice formalno nisu pripadali ni njezini slobodni kraljevski gradovi - Koprivnica i Križevci, čije pripajanje nije bilo moguće zbog njihovih povlastica. No, kako su utvrde Koprivnice i Križevaca bile u vlasništvu Varaždinske vojne granice, njihov povlašteni položaj zbog prisustva vojne uprave bio je samo formalan pa su i oni *de facto* bili sastavni dio krajine. Autonomna prava odlučivanja građana narušavali su kapetani, uvodeći svoju upravu te rekvirirajući gradske teritorije za vojne potrebe (Kaser, 1997; I:105). Tako su prava dvaju slobodnih i kraljevskih gradova Varaždinske vojne granice uglavnom postojala samo na papiru.

Uskoro je izvršeno i teritorijalno razgraničenje kapetanija međusobno. Granicu između Ivaničke i Križevačke kapetanije činio je kanal Glogovnice. Križevačka kapetanija graničila je s Koprivničkom duž bilogorskog masiva. Nakon što je iz Koprivničke kapetanije izdvojena Đurđevačka kapetanija njihovu granicu činio je potok Zdela.⁴ Tako je stvorena teritorijalna organizacija Varaždinske vojne granice koja će se zadržati sve do ukidanja kapetanija 1749. godine.⁵

REFORMA VARAŽDINSKE VOJNE GRANICE I NJEZINA TERITORIJALNA REORGANIZACIJA 1749. GODINE

Mirom sklopljenim u Srijemskim Karlovcima 1699. godine i potiskivanjem Osmanlija iz prostora Slavonije nova habsburško-osmanska granica pomaknuta je na rijeku Savu. Stare granične utvrde Varaždinske vojne granice našle su se sada u pozadini, a obranu granice preuzimaju nove i modernije utvrde na Savi. No, Koprivnica ni tada nije napuštena kao ratna utvrda. Sigurnost položaja Koprivnice, koji je proizlazio iz geopolitičke situacije nakon Karlovačkog mira, rezultirala je jačanjem vojnih funkcija koprivničke utvrde. Zbog udaljenosti dotadašnjeg središta Varaždinske vojne granice u Varaždinu 1731. godine donesena je odluka o premještanju njezina sjedišta u Koprivnicu. Iako je i Koprivnica u odnosu na prostorni obuhvat Varaždinske vojne granice bila smještena periferno na sjevernom rubu krajine, ona je kao najjača utvrda na području Generalata bila najpogodnije novo sjedište Varaždinske krajine. Tu će svoju funkciju zadržati do 1765. godine.

Stabilizacijom habsburško-osmanske granice na rijeci Savi sredstva za financiranje Varaždinskog generalata bila su sve ograničenija. Kako to područje više nije bilo neposredna granica, da bi se opravdalo njezino daljnje postojanje, Joseph Friedrich Hildburghausen 1737. godine provodi temeljitu reorganizaciju Generalata. Vojnici, čiji je broj povećan, a njihova zemljišna prava smanjena, sada imaju obvezu ratovanja i izvan Generalata. Te je godine donesen novi i vlaški zakon *Statuta Confianorum Varasdiensium*, kojim su bitno ograničena zemljišna prava krajišnika.⁶ Došlo je do promjena i u načinu upravljanja krajinom. Godine 1743. raspušteno je Dvorsko ratno vijeće u Grazu i zamijenjeno tzv. Vojnim direktorijem. U sklopu reforme državnih financija 1748. godine ukinuto je da staleži financiraju Varaždinski i Karlovački generalat te je uvedeno financiranje iz vojnog proračuna. Novi pristup ratovanju tražio je i novu teritorijalnu organizaciju. Tako su 1749. godine ukinute dotadašnje kapetanije, a ustrojene dvije pukovnije - Đurđevačka sa sjedištem u Đurđevcu te Križevačka sa sjedištem u Križevcima.

⁴ Hrvatski državni arhiv, fond Uvezani spisi Varaždinskog generalata, fol. 499-519.

⁵ Jedina manja korekcija tog razgraničenja bit će izvršena 1669. godine kada su tri sela - Gornje Zdelice, Srdinac i Poljanci - zbog blizine Koprivnice iz Križevačke prebačena u Koprivničku kapetaniju.

⁶ Primjerak originalnog dokumenta čuva se u Hrvatskom povijesnom muzeju, inv. br. 7443.

Svaka pukovnija sastojala se od kompanija (satnija), a jedna kompanija od 200 vojnika. U svakoj kompaniji bilo je onoliko sela koliko je trebalo da se u njima unovači 200 vojnika (*Kaser, 1997: I:116*).

Pri određivanju granica pukovnija pazilo se da one budu podjednake veličine. Istodobno, vodilo se računa da novonaseljeno vlaško stanovništvo bude jednako raspoređeno u obje pukovnije. Kako je broj vlaških naselja u istočnom dijelu Generalata bio mnogo veći od onoga u zapadnom, tako je Varaždinski generalat 1749. godine podijeljen pukovnijskom crtom razgraničenja dijagonalno u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Na taj je način razlika u udjelu vlaških naselja u Križevačkoj i Đurđevačkoj pukovnji donekle ublažena, čime se smanjila i opasnost od krajiških udruživanja i pobuna (Slukan Altić, 2003; 29). Naime, reorganizacija Generalata bila je praćena i novim krajiškim pravima (*Militär Graenitz Rechten*) donesenim 1754. godine, koja su bitno smanjila dotadašnje krajiške povlastice i posve ukinula krajišku samoupravu (*Moačanin, 1984: 50*).⁷ Krajišnici nezadovoljni smanjenjem svojih prava te dodatno potaknuti uvođenjem novih poreza, 1755. godine u Severinu podižu bunu tražeći povrat nekadašnjih prava. Iako je pobuna ugušena, a krajiška samouprava ipak ukinuta, ona je potvrdila potrebu pukovnijskog teritorijalnog ustroja s novim središtem koje će omogućavati što bolju kontrolu krajišnika. Novom teritorijalnom organizacijom dotadašnja pukovnijska središta Đurđevac i Križevci, koji su se nalazili u rubnim dijelovima Generalata, trebali su novo zajedničko središte negdje na "pola puta". Odluka o osnivanju novog sjedišta Varaždinskog generalata u najužoj je vezi s povijesno-geografskim i društvenim procesima u vojnokrajiškom društvu prve polovice 18. stoljeća, koji su rezultirali potrebom reorganizacije cijele Hrvatsko-slavonske vojne granice, pa tako i Varaždinskog generalata. Novom teritorijalnom organizacijom dotadašnje se sjedište Generalata - Koprivnica - našlo u rubnom dijelu Vojne krajine, kao i nova pukovnijska središta Đurđevac i Križevci. Osim perifernog geografskog položaja novog sjedišta Generalata, velik je problem predstavljala činjenica što dvije najvažnije utvrde Varaždinske vojne granice, Križevci i Koprivnica, kao slobodni kraljevski gradovi nisu potpadali pod jurisdikciju Generalata pa je postojao stalan spor građanskih i vojnih vlasti u tim gradovima, što je znatno ograničavalo razvojne mogućnosti oba grada (*Kaser, 1997: I, 104-105*). Tako je donesena odluka o osnivanju novog, središnjeg naselja koje bi preuzelo funkciju sjedišta pukovnijskih uprava. Tražeći pogodno rješenje, bečki vojni stratezi nisu mogli ne vidjeti da se jedna od manjih vojnokrajiških utvrda, Bjelovar, nalazi upravo u središnjem dijelu Generalata na samoj crti razgraničenja pukovnija. Godine 1756. donesena je povijesna odluka o osnivanju i planskoj gradnji novog sjedišta Varaždinske vojne granice - grada Bjelovara, za čiju je gradnju već iste godine otkupljeno zemljište i izdana dozvola za nabavu građevnog materijala.⁸ Tako su osnutak Bjelovara i razvojačenje Koprivnice simbolički potvrdili početak nove, modernizirane Varaždinske vojne granice.

ŠIRENJE TERITORIJA VARAŽDINSKOG GENERALATA NA PROSTOR PREKODRAVLJA (1753.)

Sustavu kapetanija Varaždinske vojne granice 1595. pridružena je i kapetanija Petrinja koja se ustvari nalazila u Hrvatskoj krajini, ali je iz upravnih i fiskalnih razloga pripojena Varaždinskoj granici. Naime, zbog nesloge hrvatskih staleža i nemogućnosti namicanja potrebnih sredstava za

⁷ Primjerak originalnog dokumenta čuva se u knjižnici Hrvatske akademije znanosti u umjetnosti, sign. R-1579.

⁸ Hrvatski državni arhiv, fond Ujedinjena bansko-varaždinsko-karlovačka generalkomanda, knjiga 21, Register 1754. - 1757.

izdržavanje petrinjske vojne posade Petrinja je pripala Slavonskoj vojnoj granici kao zasebna teritorijalna jedinica Varaždinske vojne granice (*Golec, 2003; 32*). To će se promijeniti 1753. godine kada je Marija Terezija izlučila Petrinju iz Varaždinskog generalata te je pripojila Banskoj krajini. Zauzvrat, Varaždinski generalat dobio je područje između starog i novog toka rijeke Drave, poznatije kao Repaš. Ubrzo su se na tom području razvila hrvatska sela: Novo Selo (kasnije Ždala), Gotalovo, Gola i Trčkovec. Županija Somogy, u čijem se sastavu dotad nalazio Repaš, nije željela prepustiti taj dio teritorija te dolazi do zemljišnog spora između mađarskog plemstva i vojnokrajiških vlasti. Još iste godine Ratno vijeće u Beču zatražilo je izvješće o tijeku spora između Varaždinskog generalata i županije Somogy.⁹ Mađarski su plemići pokušavali vratiti Prekodravlje 1779. i 1805. godine, ali bez rezultata (*Petrić, 2000; 93*). Usprkos protivljenju Mađarske, Varaždinski generalat pripojio je Repaš Đurđevačkoj pukovniji, u čijem će sastavu ostati sve do ukidanja Generalata 1871. godine.

RAZVOJAČENJE KOPRIVNICE I KRIŽEVACA TE RAZGRANIČENJE NJIHOVIH GRADSKIH TERITORIJA (1765. - 1777.)

Godine 1765. sjedište pukovnija, kao i samog Varaždinskog generalata, premješteno je u grad Bjelovar, čime su Koprivnica i Križevci izgubili svoje dotadašnje vojno značenje. Premještanje sjedišta pukovnija i generalata u novoosnovani Bjelovar za Križevce i Koprivnicu značili su razvojačenje i njihov stvarni povratak u sastav građanske Hrvatske. Naime, iako su oni cijelo vrijeme svoje krajiške povijesti zbog svog statusa slobodnog i kraljevskog grada formalno zadržali i civilnu upravu, tek je odlazak vojske omogućio tim gradovima njihov stvarni povratak civilnom životu. Nakon formalnog odlaska vojske uslijedilo je novo razgraničenje teritorija Križevaca i Koprivnice kao dijela Provincijala s vojnokrajiškim područjem Varaždinskog generalata. U tu su svrhu 1765. godine na teren izašle komisije koje su utvrdile nova razgraničenja između teritorija grada Koprivnice i Križevaca s Varaždinskim generalatom. Komisiju je pratio i Andreas Leopold Kneidinger, mjernik ugarske komore u Požunu (Bratislava), koji je 1766. godine izradio pripadajuće karte razgraničenja tih gradova.¹⁰

Razgraničenje grada Križevaca dokumentira Kneidingerova karta iz 1766. godine koja prikazuje teritorij slobodnog i kraljevskog grada Križevaca u sastavu građanske Hrvatske.¹¹ Sporno zemljište odnosilo se na područje sela Ivanca (Križevačkog), Potočeca te sela Prikraj koja je Generalat okupirao, a na koja su Križevci polagali pravo (označeno svijetložutom bojom). Ta će sela Generalat do 1768. godine napustiti te ih vratiti Križevcima, čime je uglavnom dovršeno razgraničenje Provincijala i Generalata na području grada Križevaca. Nakon toga izvršene su samo manje razmjene pojedinih zemljišnih čestica duž novoustanovljene granice Generalata.

Mnogo više spornih pitanja bilo je u razgraničenju grada Koprivnice pa će proces razdruživanja teritorija ovdje trajati gotovo dvanaest godina. Iz legende Kneidingerove karte teritorija grada Koprivnice saznajemo da je Komisija za granice područje grada obišla već 1765. godine.¹² Iz

⁹ Usp. Hrvatski državni arhiv, fond Ujedinjena bansko-varaždinsko-karlovačka generalkomanda, kutija 6.

¹⁰ Kneidinger je tijekom 1775. i 1766. godine izradio kartografske prikaze svih tadašnjih slobodnih i kraljevskih gradova Hrvatske i Slavonije, osim Požege.

¹¹ Delineatio Geometrica Territorii Liberae Regiaeque Civitatis Crisiensis/ Andreas Leopold Kneidinger, kopirao Sebastian Zeller.- 1:25 000.- Posonij: 1766.- Rukopisna karta: u boji; 69x48 cm. Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva, sign. D.VI.9.

¹² Delineatio Territorii Liberae Regiaeque Civitatis Kapronczensis/ Andreas Leopold Kneidinger.- 1:25 000.- Posonij: 1766.- Rukopisna karta: u boji; 70x48 cm. Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva, sign. D.VI.39.

opširne legende te karte doznajemo i da je u razgraničenju postojalo niz neriješenih sporova. Različiti stavovi o razgraničenju te naročito o teritorijalnoj pretenziji Varaždinskog generalata jasno se ogledaju u Knedingerovoj karti. Želeći naglasiti svu kontradiktornost novog razgraničenja, Kneidinger je na svoj karti prvo označio srednjovjekovne granice grada utvrđene poveljom kralja Ludovika iz 1356. godine, a crvenom linijom naznačio je nove granice gradskog teritorija. Na taj se način jasno ističe područje nekadašnjega gradskog teritorija koje je sada pripojeno Varaždinskom generalatu. To je područje dodatno naglašeno svijetlom bojom. Osim naglašene razlike u teritorijalnom opsegu grada, posebno su naznačeni još sporni dijelovi gradskog teritorija (linije označene slovnom oznakom F) na koje pretendira Varaždinski generalat. Tako ova karta, osim što daje detaljnu informaciju o novom i starom teritorijalnom opsegu grada, jasno oslikava napetu atmosferu razgraničenja između grada i vojnih vlasti (*Slukan Altić, 2000/2001; 69-70*). Koliko je situacija oko razgraničenja grada bila napeta, možda najbolje govori podatak da su mjernika Kneidingera pri pokušaju izmjere granica grada u listopadu 1765. godine grubo otjerale vojne vlasti pa je izmjeru izvršio naknadno, početkom 1766. godine.¹³

Razgraničenje grada nastavljeno je i sljedećih godina, a o tome svjedoči karta razgraničenja teritorija grada Koprivnice, koju su 1768. nacrtali inženjer i potporučnik Jeeger, potporučnik Trgovčić i inženjer Florian Morvitz. Kartu je 8. svibnja 1768. ovjerio bojnik de la Fontaine.¹⁴ Kao i ona Kneidingerova, i ova karta prikazuje granice gradskog teritorija, ali i dalje sporna gradska područja na koja Generalat pretendira. No, za razliku od Kneidingera koji je bio civilni mjernik, habsburški vojni kartografi koji su radili ovu kartu prišli su problemu granica s krajnom iz svog ugla. Tako na planu više ne nalazimo označene stare granice grada, čime je naglašena vojna eksproprijacija gradskog područja, nego je sav nekadašnji gradski teritorij pripojen krajni i jednostavno označen kao "*Generalatus Varasdiensis*". Očita dvojba o pravednosti tog pitanja izražena kod Kneidingera kod Fontainea i njegovih kartografa kao ljudi "s druge strane međe" očito nedostaje.

U skladu s legendom karte, žutom su bojom označene aktualne granice grada Koprivnice, a crvenom granice Varaždinskog generalata. Usporedbom te karte s Knedingerovom kartom koprivničkog teritorija iz 1766. godine vidi se da je teritorij grada ostao manje-više nepromijenjen. Zemljišta koja su bila sporna i dalje su ostala neriješeno pitanje. Zelenom linijom na karti su omeđena sva zemljišta koja zahtijevaju detaljno razgraničenje koje tek treba riješiti. To se prije svega odnosi na prostor sela Herešin na koje pretendiraju i vojne i civilne vlasti, a koji je još iste godine stavljen pod jurisdikciju Provincijala. Naime, to je selo, koje je nekad bilo u sastavu gradske općine, sredinom 18. stoljeća bilo zasebni feudalni posjed u vlasništvu obitelji Czindey. Sporne su bile i šume oko Reke, Bakovčice i Borovljana koje je zaposjela vojska te ih uspjela zadržati sve osim šume Draganovec između Bakovčice i Jagnjedovca koju je uspio izboriti Grad. Plavom bojom označen je dio teritorija sjeverno od Koprivnice koji je zaposjeo Varaždinski generalat. Na taj isti prostor pretendirala je i Koprivnica jer se on nekada nalazio u sastavu grada (usp. Kneidingerovu kartu). Taj je uski koridor vojnog teritorija Generalata bio iznimno važan jer bi time koridorom spojili svoje posjede južno od Koprivnice, ostavivši tako grad u potpunom okruženju vojnim teritorijem i nakon razvojačenja Koprivnice. Taj prijedlog, na sreću Koprivnice, nije realiziran pa je grad nakon razvojačenja na sjeveru bio direktno povezan s civilnim

¹³ Usp. Državni arhiv Varaždin, fond Poglavarstvo grada Koprivnice (1353. - 1848.), redovni spisi, zapisnik od 16. listopada 1765. godine.

¹⁴ Plan Territory der Stadt Copeinitz/ izmjerili Jaeger ingenieur; Tergovicich unterleutenant; Florian Morvicz; ovjerio de la Fontaine, major.- 1:21 600- Varasdin: 1768.- Rukopisna karta: u boji; 72x95 cm. Komorski arhiv u Beču, sign. O 22.

zemljištem sjeverno od grada, a koje je nakon razgraničenja pripalo Križevačkoj županiji. Smeđom su bojom na karti označena područja od posebnog interesa za Generalat, a za koja još nisu pronađena rješenja. To se osobito odnosi na pogranično zemljište smješteno duž ceste za Varaždin te područje vinograda zapadno do Bakovčice koje je, kao što je već rečeno, pripalo Gradu. Crvenom linijom i slovnim oznakom "a" označen je rub tržne ulice koja je omeđivala utvrđeni dio grada. Na taj je prostor grada vojska polagala pravo vlasništva, osobito na koprivničku utvrdu oko koje će se spor s vojskom voditi sve do 1793. godine. Slovom "b" označeno je i područje južnog podgrada na koje je pravo polagao Generalat, a slovom "c" označeni su zemljišni posjedi koprivničkoga kapetana. Slovnim oznakom "d" označene su općinske šume, crnom isprekidanom linijom i oznakom "e" označena su dodatna zemljišta na koja pretendira Grad, a istom linijom s oznakom "f" ona na koja pretendira Generalat. Sporne čestice označene su i slovom "h" (na njih pretendira Generalat) te slovom "i" (one na koje pretendira Grad). Dakle, osim samih vanjskih granica između grada Koprivnice kao dijela Provincijala i Varaždinskog generalata kao vojnokrajiškog područja, sporan je bio i niz zemljišnih čestica unutar gradskog teritorija koje je valjalo razmijeniti kako bi teritorij grada bio u potpunosti razvojačen.

Zbog složenog imovinsko-zemljišnih odnosa prikazanih na karti iz 1768. godine razmjena pojedinih pograničnih zemljišta između Varaždinskog generalata i grada Koprivnice trajala je sve do 1777. godine kada je konačno definirana granica grada. Konačni sporazum o razgraničenju Grada i Provincijala utvrđen je zapisnikom komorske komisije 20. studenoga 1777. godine.¹⁵ No, time je završen tek postupak utvrđivanja granica između grada i Vojne krajine. Naime, svugdje gdje su civilni zemljišni posjedi zalazili na vojno područje i obratno sljedećih su godina bili razmijenjeni ili otkupljeni. Taj postupak konačnog razdruživanja sveukupne imovine unutar gradskog teritorija, osobito utvrde i kuća koje su još u vlasništvu vojske, trajat će sve do 1793. godine.

Razvojačenjem grada i njegovim razgraničenjem s vojnokrajiškim područjem završeno je dugo vojnokrajiško razvojno razdoblje grada koje je u povijesti Koprivnice trajalo više od dvije stotine godina. Razvojačenje grada označilo je veliko olakšanje za grad i njegove stanovnike. Iako su razvojačenjem grada stvoreni mnogo bolji uvjeti za njegov razvoj, razvojni problemi time nisu posve nestali. Naime, nove granice Varaždinskog generalata prolazile su neposrednom periferijom grada dijeleći grad od svoga prirodnog agrarnog zaleđa. Iako formalno oslobođena vojne uprave, zbog okruženosti vojnim teritorijem Koprivnica je sve do druge polovice 19. stoljeća još bila dosta ograničena u svome razvoju. Tako će pravu prekretnicu u razvoju grada označiti tek 1871. godine kada je konačno ukinut Varaždinski generalat, a koprivnička agrarna okolica ponovno povezana sa svojim prirodnim urbanim središtem.

KONAČNO RAZGRANIČENJE VARAŽDINSKOG GENERALATA I PROVINCIJALA (1765. - 1771.)

Istodobno s razgraničenjem gradskih teritorija Koprivnice i Križevaca, već 1765. godine počelo je i razgraničenje cijeloga Generalata s Provincijalom, koje je trajalo do 1768. godine kada je najveći dio spornih pitanja riješen. Komisija za razgraničenja obišla je cijelu dužinu granice i označila ukupno 1080 graničnih humaka. Te je godine izrađena pregledna karta

¹⁵ Državni arhiv Varaždin, fond Poglavarstvo grada Koprivnice (1353. - 1848.), redovni spisi.

razgraničenja cijeloga Generalata u mjerilu 1:28 800.¹⁶ Ona prikazuje položaj granice nakon rješavanja svih glavnih zemljišnih sporova između Generalata i Provincijala. Za područja u kojima je obavljena korekcija granica sagrađene su ovim već spomenute glavne karte i dodatne detaljnije karte koje precizno prikazuju promjene koje su izvršene u korist Provincijala ili Generalata.

S istočnim granicama Generalata nije bilo nikakvih sporova. Istočna granica Generalata na rijeci Ilovi, uspostavljena mirom u Žitvi, ostat će nepromijenjena i nakon potiskivanja Osmanlija iz prostora Slavonije, kada nekadašnja habsburško-osmanska granica na Ilovi postaje granica između Varaždinskog generalata i Požeške županije u sastavu građanske Slavonije, odnosno Gradiške pukovnije u sastavu Slavenskog generalata.

Na jugu je Generalat graničio s posjedima Moslavina i Kutina s kojima nije bilo važnijih spornih pitanja. U ophodu 1765. godine komisija je na području posjeda Moslavina odredila samo podjelu nekoliko općinskih šuma i pašnjaka smještenih između sela Okoli i sela Mustafina Klada.¹⁷

Najviše je korekcija granice obavljeno duž zapadnih međa, gdje je Generalat graničio s biskupskim dobrima. Najveće proširenje Generalat je novim razgraničenjem dobio na račun biskupskog posjeda u području Ivanića i Lonje gdje je čak osam sela pripojeno Generalatu. To su Srednji, Gornji i Donji Šarampov, Lonja, Kloštar Ivanić, Ščapovec, Lipovac (Lonjski) i Čemernica (Lonjska). Nova granica u području Ivanića iscrtna je i na detaljnoj karti razgraničenja, na kojoj su nove granice označene smeđom bojom.¹⁸

Drugo veće proširenje Generalata obavljeno je na račun biskupskog dobra Gradec, od kojeg su Generalatu pripojena sela Zabrdje, Lubena, Grabrić, Cugovec i Buzadovac. I za to je područje, osim pregledne karte razgraničenja, načinjena i detaljna karta koja prikazuje položaj nove granice koja je označena smeđom bojom.¹⁹ Tako je granica na ovom području u potpunosti vraćena na tok rječice Glogovnice. Južno od Križevaca Generalatu su pripojena još dva biskupska sela: Đurdić i Cubinec koja su se sada našla s druge strane granice te je tako nova granična linija i ovdje pratila tok Glogovnice.²⁰ Osim tih korekcija, duž zapadne granice Generalata izvršena je još samo jedna značajnija promjena. Naime, novim je razgraničenjem selo Apotovac pripojeno Generalatu.²¹

Konačno, novim razgraničenjem iz 1768. godine promijenjen je i status trgovišta Cirkvene koje je dotad imalo poseban položaj na temelju povlastica kralja Lepoloda koji ga je 1673. godine proglasio slobodnom kraljevskom općinom. Tako je Cirkvena cijelo jedno stoljeće bila civilna

¹⁶ Schedungs Linie welche anno 1768 nach allerhochster Bestimmung zwischen dem Croatie Provinciale und dem Warasdiner Generalats Militari/ kopirao Johannes Donat.- 1:28 800.- [S.l.: 1768.]- Rukopisna karta: u boji; 330x197 cm. Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva, sign. B.I.42.

¹⁷ Usp. i detaljnu kartu razgraničenja: Scheidungs Linie 5o anno 1756. von der Interimal Commision zwischen den Militair Warasdiner Gränitz und der Herschaft Moslavina von A bis B gezogen worden. Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva, sign. B.I.1.

¹⁸ Die beij der Festung Ivanich diesseths des Lonja Flusses vom dem Agramer Bisthum an das Militare des Warasdiner Generalats abgefallene Dörfer Dolni, Srednji, Gornji Scharambor, Sunja, Kloster Ivanich, Chapovecz, Lipovecz und Chemernicza. Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva, sign. B.I.31.

¹⁹ Die von der Bischoflischer Herrschaft Gradecz dieseiths des Flusses Glogovnica an das Militare des Warasdiner Generalats abgefallene Dörfer Saperdie, Grabicz, Czugovecz, Lubena, Gorni Tuchenik und Buschadevecz; Plan Nro 3. Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva, sign. B.I.33.

²⁰ Usp. i detaljnu kartu: Die von dem Agramer Bisthum an das Militare des Warasdiner Generalats abgefallene Dörfer Gyurgicz und Czublinecz. Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva, sign. B.I.34.

²¹ Limitum Croatiae et Varasdiensis generalatum: Ideal Plan über die Gräntzen, vo sich zwischen den könig.Reich Croatien und den Militair Warasdiner Generalats v.Creutz bis zur Raszigne... Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva, sign. B.I.41.

enklava unutar vojnokrajiškog područja Križevačke pukovnije. Taj povlašteni status Cirkvene bit će ukinut odlukom Marije Terezije od 14. rujna 1768. godine, kojom je i ovo naselje sa svojom utvrdom uključeno u sastav Generalata (Šramek; 1995; 54).

Neka je sela novim razgraničenjem Generalat izgubio. Tako je biskupski posjed Dubrava vratio u svoj sastav tri sela: Paruževac, Markovac (Dubravski) i Koritna,²² a već su prije Križevcima vraćena sela Potočec, Ivanec i Prikraj (usp. Kneidingerovu kartu).

Sjeverne granice Generalata također su doživjele znatne korekcije. Najveće promjene odnose se na razvojačenje teritorija grada Koprivnice koje je vraćeno u sastav građanske Hrvatske. Sjeverno od teritorija grada Provincijalu su vraćena i nekadašnja sela Koprivničkog vlastelinstva: Pustakovec, Kunovec s Goričkim te Ivanec (Koprivnički) s Cenkovcem.²³

Osim razgraničenja s Generalatom, valjalo je razgraničiti i teritorij grada s područjem Provincijala na sjeveru. Tako na karti razgraničenja Varaždinskog generalata iz 1768. godine plavom bojom prvi put vidimo označene novoustanovljene granice između Koprivnice i sela koja su pripala Provincijalu. Osim grada Koprivnice, teritorij je obuhvaćao još samo jedno naselje - selo Bregi. Sva ostala obližnja sela pripala su Provincijalu ili Generalatu. Jedinu iznimku predstavljao je Herešin koji je bio privatni feudalni posjed kao enklava unutar gradskog teritorija. Granica s Provincijalom počinjala je sjeveroistočno od grada, u močvarnom području potoka Bikeša i močvare Blanievec jugozapadno od Ivanca. Od tamo se granica spuštala prema zapadu do ceste za Varaždin, a dalje je gradska međa pratila varaždinsku cestu sve do odvojka prema Kunovcu. Od toga križanja gradska međa dalje nije označena jer se u tom području još vodio spor oko položaja granične linije. Taj je dio granice definiran u veljači 1771. godine, a riječ je o zemljištu između ceste za Varaždin i potoka Drakšin koje prvotno nije bilo dodijeljeno gradu. No, kako se na toj čestici nalazila kapela Sv. Mihaela koja je bila u jurisdikciji koprivničke župe, to je zemljište naknadnom odlukom 1771. godine vraćeno Koprivnici.²⁴ Time je uglavnom dovršen i proces razgraničenja grada s Provincijalom.

Pojedine razmjene zemljišnih čestica obavljane su i nakon 1771. godine. Naime, svuda gdje su civilni zemljišni posjedi zalazili na vojno područje i obratno sljedećih su godina bili razmijenjeni ili otkupljeni. Tako je konačno postignuto potpuno razgraničenje građanskog i vojnog područja. Tim je razgraničenjem krajiško područje dobilo 341 kuću i 531 obveznika za vojnu službu te 1698 jutara oranica, 430 jutara livada i 190 jutara vinograda. Istodobno je Generalat izgubio 265 kuća i 438 vojnih obveznika, odnosno 2173 jutra oranica, 403 jutra livada i 96 jutara vinograda. Pomaci granica do kojih je došlo išli su za tim da se linija razgraničenja što više pojednostavi te postavi na prirodne granice, osobito vodotokove. Najviše se promjena odnosilo na korekciju zapadnih granica Generalata gdje razgraničenjem 1630. godine neka biskupska sela koja nisu bila naseljena Vlasima nisu ušla u Generalat pa je vojna granica prelazila

²² Die von dem Militari des Warasdiner Generalats an die bischofliche Herrschaft Dubrava abgefallene Dörfer Parassevecz, Markovecz und Koritno. Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva, sign. B.I.32.

²³ Die nahe der Stadt Copernicz von den Militari des Warasdiner Generalats, an das Agramer Bisthum abgefallene Dörfer Kunovecz, Ivanecz und Puskovecz mit denen zweyen dasweihen Liegenden unter einen anerwähntes Bisthum mit abgegeben Provinzial Dörfern Korichess und Czenkovecz. Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva, sign. B.I.35.

²⁴ Schedungs Linie wie selbe eigentlich sich in der Gegend der Dragsiner Weingeburgs zwischen der Ko. Freystadt Copreinicz und denen da abfallenden Militar Dörfern Kunovecz, Ivanecz und Pustakovecz von No 5 bis 7 nach der Linie d.e dan nicht nach ausweis des metal Plans No 6 nach der Linie d.f. befinden solle. Rukopisna karta u boji; 42x29 cm. Komorski arhiv u Beču, sign. D.25.

čas na jednu čas na drugu stranu potoka Glogovnice. Njihovim pripajanjem u vojnokrajiški prostor 1768. godine granica je u području između sela Zabrđe i sela Marinovec u potpunosti vraćena na tok Glogovnice. Razgraničenje posjeda Dubrava s Generalatom pratila je uvelike rječicu Čazmu (Česmu), a granica s Ivaničkim posjedom postavljena je duž potoka Črneca. Slično se dogodilo i na sjevernim granicama, gdje je granica razvojačenja postavljena duž Glibokog potoka pa je zajedno sa selima sjeverno od Glibokog, koja su već bila u Provincijalu, granica Varaždinskog generalata potisnuta na rijeku Dravu, odnosno sjeverne granice Repaša koji je priključen Varaždinskom generalatu 1753. godine. Jedini dio razgraničenja koji nije pratio neki vodotok bila je granica s posjedom Moslavina te dio sjeveroistočne granice Generalata između Turčević Polja i rijeke Drave. Postavljanjem razgraničenja duž vodotokova granica je u postala lako prepoznatljiva i fizički vidljiva u prostoru.

SUMMARY

The Territory of the Varaždin Military Border was not a clearly bordered area until 1630. The first intentions to define the territorial bordering of this part of the Military Border were originated in 1630 when the 'Statute Valachorum' was introduced and when it was necessary to define the territory where this Vlach's law would be imposed.

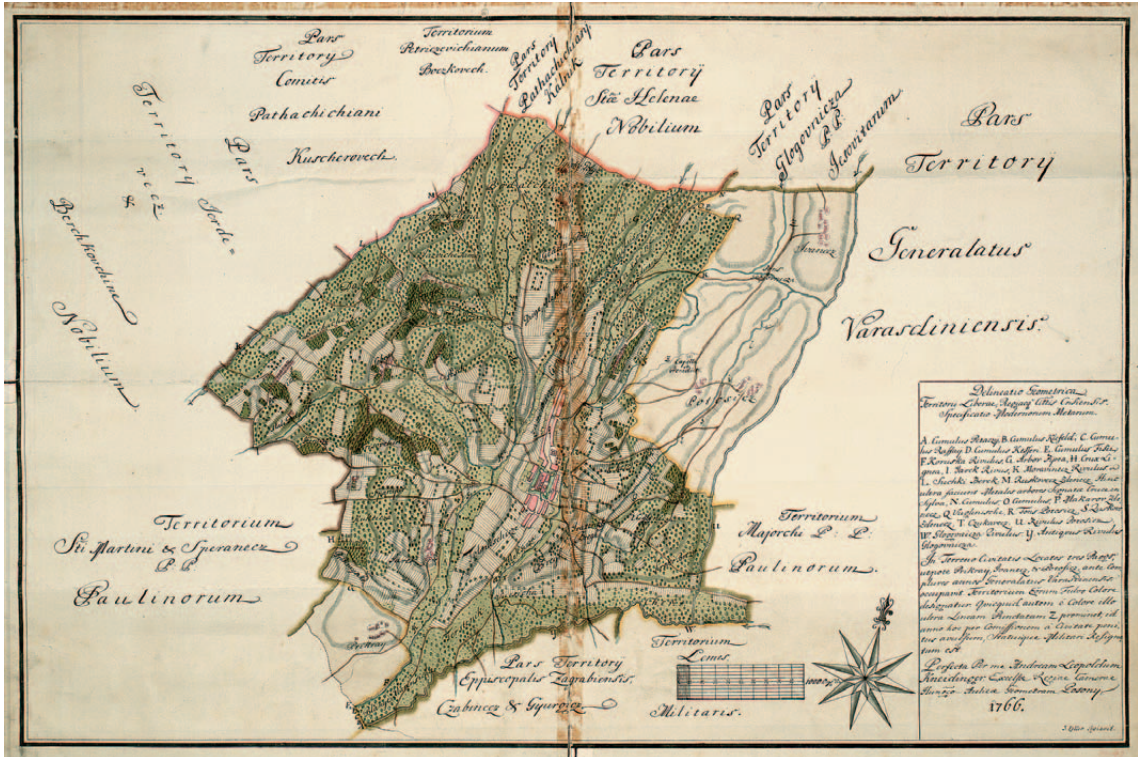
At the beginning of the 18th century the reform of the Military Border occurred and included the establishment of a new territorial organisation of the Varaždin Military Border into the Varaždin Generalate with the centre in the town of Koprivnica. In this way, in 1749 the organisation of the old Captaincy was terminated and a system of two new regiments was introduced: the Đurđevac Regiment and the Križevci Regiment. Conditions for the demilitarisation of some border parts of the Varaždin Generalate after the centre of the regiments and the Generalate was moved to Bjelovar in 1765 were established. These were mainly the parts of the Generalate where the free and royal towns of Križevci and Koprivnica were.

It was necessary to resolve numerous interferences by the civil territory with the territory of the Military Border after the decision about the establishment of the new territorial organisation in the Varaždin Generalate was made. The main changes happened in the areas of Koprivnica and Križevci whose territories were given back to civil Croatia. Boundary determination which started immediately after the separation of Koprivnica and Križevci from the Military Border lasted until 1777 because of numerous property litigations. At the same time a new boundary determination of the whole of the Varaždin Generalate had started and took until 1771 to complete. Within this time in the borderline zone between the Varaždin Generalate and civil Croatia 25 villages were exchanged: 16 villages of the civil Croatia went to the Varaždin Generalate and 9 villages were annexed to the Provincial. In this way the new border of the Varaždin Generalate was established and it would be the border with civil Croatia until 1871 when the Generalate was finally terminated.

Analysis of the territorial development and boundary determination of the Varaždinski Generalate is based on archive material of the War Council in Vienna, documents of the United Governor's - Varaždin - Karlovac General Command, minutes of the City Council of Koprivnica preserved in Varaždin and Zagreb and original maps of the boundary determination preserved in the Chamber Archive in Vienna and the Croatian State Archive in Zagreb.

POPIS LITERATURE

- Golec, Ivica (2003.): Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno kulturno središte Banske krajine (1777. - 1871.). Državni arhiv Sisak i Hrvatski institut za povijest, Sisak
- Kaser, Karl (1997.): Slobodan seljak i vojnik, knjiga I: Rana krajiška društva (1545. - 1754.), knjiga II: Povojačeno društvo (1754. - 1881.). Izdavačka kuća Naprijed, Zagreb
- Moačanin, Fedor (1984.): Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787. godine. Poglavlje u knjizi: Vojna krajina: povijesni pregled - historiografija - rasprave. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, str. 23-56
- Moačanin, Fedor i Valentić, Mirko (1981.): Vojna krajina u Hrvatskoj. Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb
- Pavličević, Drago (1992.): Krajiško zadružno zakonodavstvo: 1807. - 1889. Radovi, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za hrvatsku povijest, vol. 25, Zagreb, str. 149-162
- Petrić, Hrvoje (2000.): Općina i župa Drnje: povijesno-geografska monografija. Nakladna kuća Dr. Feletar, Koprivnica
- Roksandić, Drago, Višnjić, Čedomir (1999.): Statuta Valachorum, prilozi za kritičko izdanje. SKD Prosvjeta, Zagreb
- Slukan Altić, Mirela (2003.): Povijest kartografskih radova na području grada Koprivnice, od prvih početaka do pojave suvremenih planova. Podravski zbornik, dvobroj 2000./2001. Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, str. 63-75
- Slukan Altić, Mirela (2003.): Povijesni atlas gradova: Bjelovar. Državni arhiv Bjelovar i Hrvatski državni arhiv, Zagreb
- Šramek, A. T. (1995.): Slike iz prošlosti: Sv. Ivan Žabno i okolica. Sveti Ivan Žabno
- Vaniček, Franz (1875.): Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originalquellen und Quellenwerken geschoepft sv. I-IV, Wien

Territorij slobodnog i kraljevskog grada Križevci s pridruženim selima Prikraj, Potočec i Ivanec na karti Leopolda Kneidingera iz 1766. godine

Territorij slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice sa starim i novim međama grada na karti Leopolda Kneidingera 1766. godine

Karta prijedloga novih granica grada Koprivnice iz 1768. godine

Detaljna karta razgraničenja posjeda Moslavina i Generalata iz 1765. godine

Razgraničenje u području Ivanića kojim su Srednji, Donji i Gornji Šarampov, Lonja, Kloštar Ivanić, Ščapovec (Lonjski) i Čemernica (Lonjska) pripojeni Generalatu

Razgraničenje biskupskog dobra Gradec kojim su Zabrđe, Lubena, Grabrić, Čugovec i Buzadovac pripali Generalatu

Detaljna karta razgraničenja kojom su biskupska sela Đurđić i Cubinec pripojena Generalatu

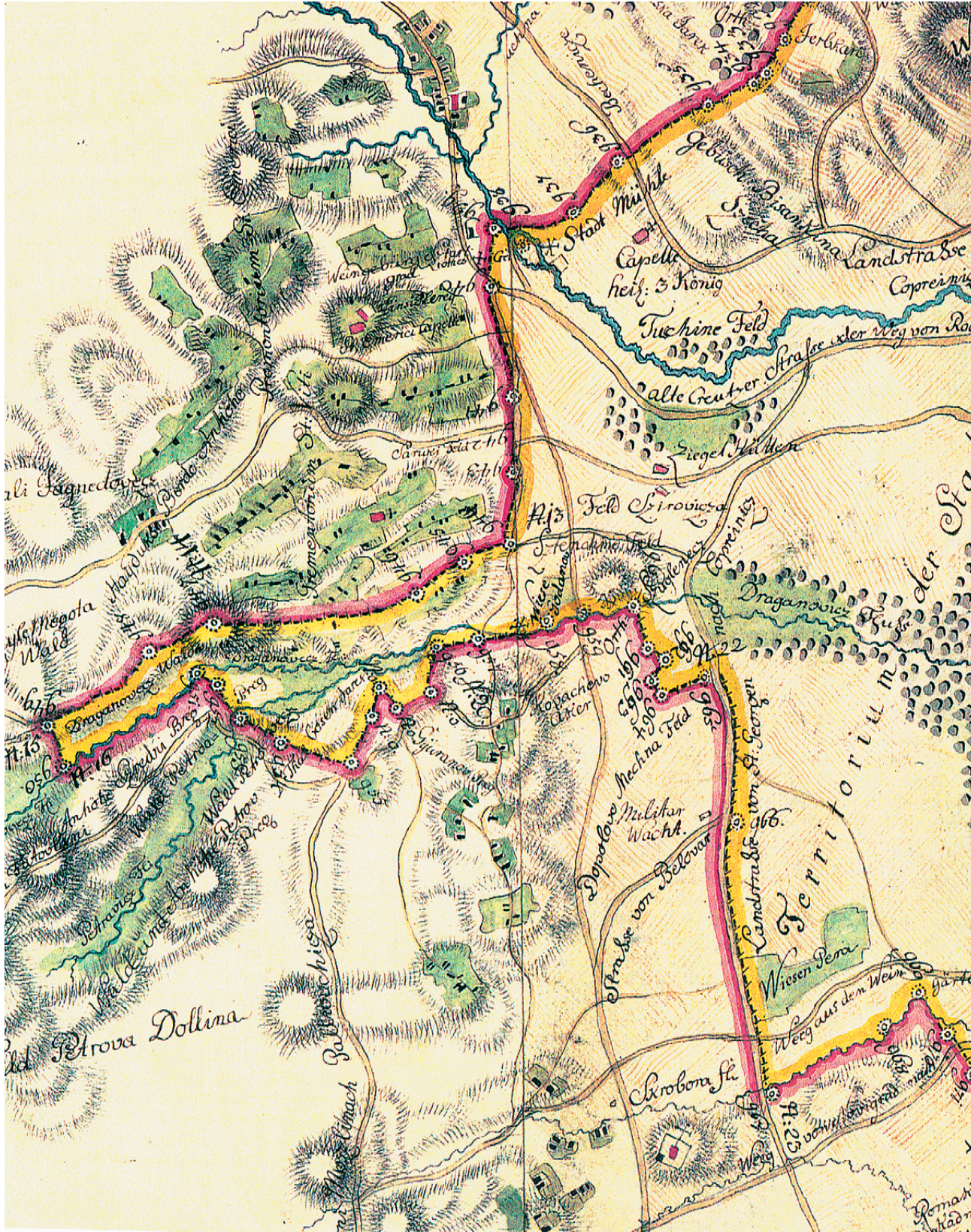
Razgraničenje
biskupskog
posjeda
Dubrava kojim
su Paruževac,
Markovac
(Dubravski)
i Kortina
vraćeni
u sastav
Provincijala

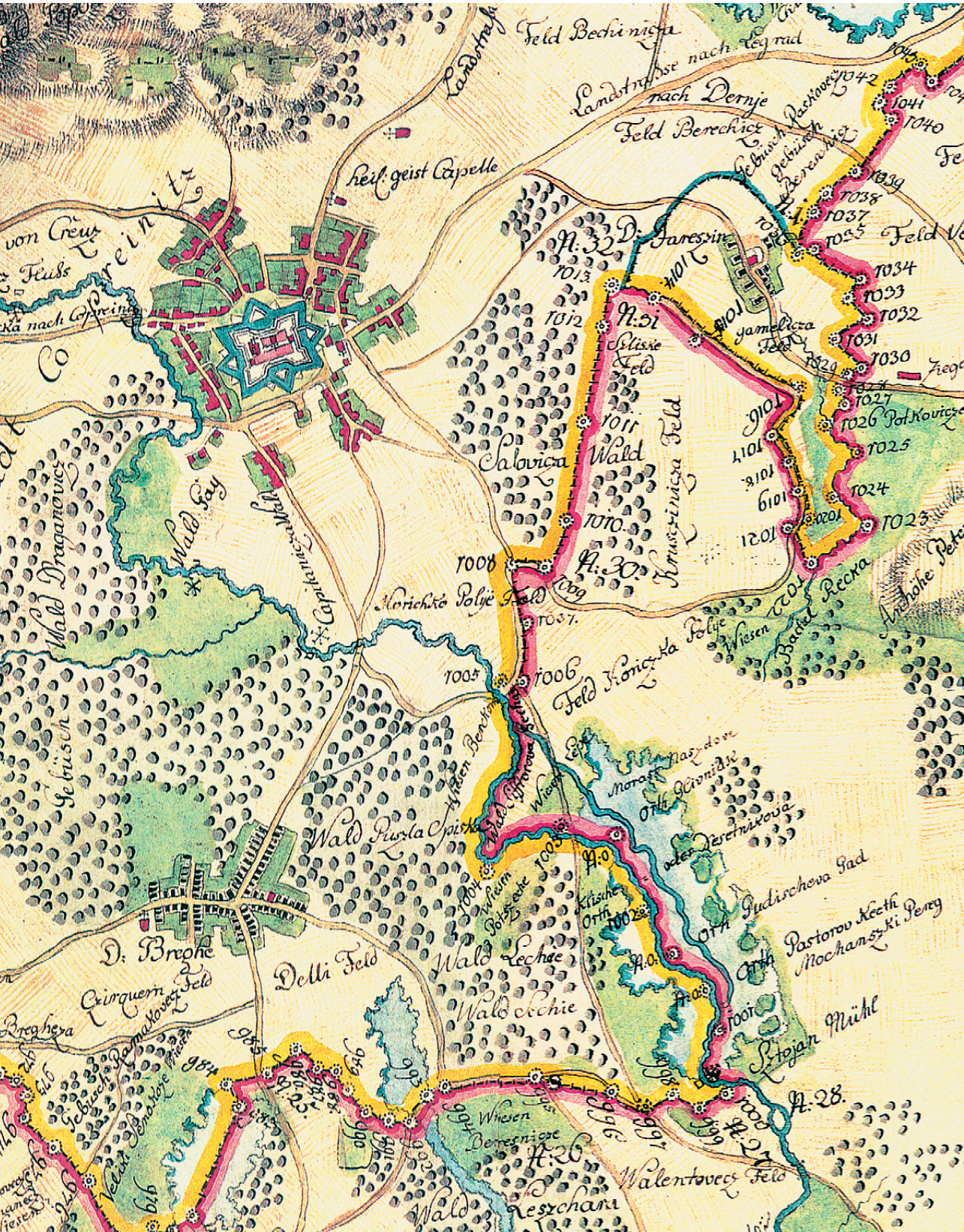

Razgraničenje Provincijala sjeverno od Koprivnice kojim su Pustakovec, Kunovec i Ivanec vraćeni u sastav građanske Hrvatske

Koprivnica na službenoj karti razgraničenja Provincijala i Generalata iz 1768. godine

Mirela SLUKAN ALTIĆ - TERITORIJALNI RAZVOJ VARAŽDINSKOG GENERALATA

